

УДК 373.3:[376.016:81-028.31](091)

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.2.6>

Людмила ЛУК'ЯНИК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методик початкової освіти, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Пластова, 31, м. Рівне, Україна, 33000

ORCID: 0000-0003-3432-1614

Бібліографічний опис статті: Лук'яник, Л. (2023). Історичний дискурс корекційної роботи педагога над мовленнєвими недоліками учнів початкових класів. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, 35–44, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.2.6>

ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ ПЕДАГОГА НАД МОВЛЕННЄВИМИ НЕДОЛІКАМИ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті розглянуто різновиди мовленнєвих недоліків учнів молодшого шкільного віку, адже за статистикою кількість дітей із порушеннями мовлення з кожним роком збільшується. Беззаперечно, мовлення вдосконалюється упродовж життя людини, але, як відомо, саме у шкільному віці створюється підґрунтя для його успішного розвитку, а сприяє цьому корекційно-педагогічна робота вчителів, що і обумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є історичний дискурс теоретичного аналізу проблеми корекційно-педагогічної роботи вчителя над мовленнєвими недоліками учнів початкових класів.

Наукова новизна: ефективне використання корекційно-педагогічної роботи педагога в навчальному процесі можливе за умови діагностики мовленнєвих недоліків в учнів молодшого шкільного віку, формування й удосконалення їх мовленнєвих умінь. Тема багатогранності проблеми діагностики та корекції мовленнєвих порушень у дітей молодшого шкільного віку розкривається у фундаментальних класичних і сучасних наукових дослідженнях. Запропоновано розробку корекційно-педагогічного досвіду багатьох дослідників-мовознавців.

Доведено, що успіх корекції мовленнєвих порушень залежить від умінь педагога добирати актуальний та цікавий матеріал, розробляти ефективні завдання, враховуючи рівень мовної підготовки та індивідуально-психологічні особливості учнів початкових класів.

Отже, в учнів початкових класів з нормативним розвитком мовлення має бути сформоване на лексичному, граматичному, і фонематичному рівнях. Проте, якщо проаналізувати мовленнєву ситуацію у загальноосвітніх закладах, то можна простежити наявність мовленнєвих недоліків у значної кількості учнів. І ця тенденція з кожним роком збільшується. Тому невід'ємним елементом освітнього процесу на даному етапі розвитку суспільства є корекційно-педагогічна робота педагогів над мовленнєвими недоліками учнів.

Ключові слова: діагностика, проблема мовленнєвих недоліків, корекція мовленнєвих порушень, учні початкових класів.

Liudmyla LUKIANYK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Rivne State Humanitarian University, Plastova str., 31, Rivne, Ukraine, 33000

ORCID: 0000-0003-3432-1614

To cite this article: Lukyanyk, L. (2023). Istorychnyi dyskurs korektsiinoi roboty pedahoha nad movlennievymy nedolikamy uchniv pochatkovykh klasiv [Historical discourse of the teacher's corrective work on the speech deficiencies of primary school students]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, 35–44, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.2.6>

HISTORICAL DISCOURSE OF THE TEACHER'S CORRECTIVE WORK ON SPEECH DEFICIENCIES OF PRIMARY CLASS STUDENTS

The article examines the types of speech defects of primary school students, because according to statistics, the number of children with speech disorders increases every year. Undoubtedly, speech improves throughout a person's life, but, as is known, it is at school age that the foundation for its successful development is created, and this is facilitated by the corrective and pedagogical work of teachers, which determines the relevance of this study.

The purpose of the article is the historical discourse of the theoretical analysis of the problem of the teacher's corrective and pedagogical work on speech deficiencies of primary school students.

Scientific novelty: the effective use of correctional and pedagogical work of the teacher in the educational process is possible under the condition of diagnosing speech defects in elementary school students, forming and improving their speech skills. The topic of the multifaceted problem of diagnosing and correcting speech disorders in children of primary school age is revealed in fundamental classical and modern scientific research. The development of correctional and pedagogical experience of many linguist researchers is proposed.

It has been proven that the success of correction of speech disorders depends on the teacher's ability to select relevant and interesting material, develop effective tasks, taking into account the level of language training and individual psychological characteristics of primary school students.

Therefore, in elementary school students with normotypical development, speech should be formed at the lexical, grammatical, and phonemic levels. However, if you analyze the speech situation in general educational institutions, you can trace the presence of speech defects in a significant number of students. And this trend is increasing every year. Therefore, an integral element of the educational process at this stage of society's development is the correctional and pedagogical work of teachers on students' speech deficiencies.

Key words: diagnosis, the problem of speech defects, correction of speech disorders, primary school students.

Актуальність проблеми. Проблема корекції мовленнєвих недоліків у дітей молодшого шкільного віку є нагальною та актуальною у сьогоднішній. Адже велике значення у розвитку дитини має саме її мовленнєвий розвиток, бо саме сформоване мовлення є невід'ємною умовою всебічного розвитку дітей. Від здатності до комунікації багато в чому залежить включення дитини у соціум. Відповідно до Державного стандарту початкової освіти (Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity), проблема мовленнєвих недоліків в учнів молодшого шкільного віку, формування й удосконалення мовленнєвих умінь є провідною в сучасній школі, адже за статистикою кількість дітей з порушенням мовлення з кожним роком збільшується. Набуті в початкових класах мовленнєві вміння, не тільки забезпечують основу для подальшого навчання, виховання і розвитку підлітків та молоді, а й значною мірою обумовлюють практичну, громадську та професійну діяльність кожної дорослої людини. Беззаперечно, мовлення вдосконалюється упродовж життя людини, але, як відомо, саме у шкільному віці створюється підґрунтя для його успішного розвитку, а сприяє цьому корекційно-педагогічна робота вчителів, що і обумовлює актуальність даного дослідження.

Корекційно-педагогічна робота – це складне психофізіологічне і соціально-педагогічне явище, що охоплює весь освітній процес (навчання, виховання і розвиток). Ми виявили, що на сучасному етапі розвитку методики навчання української мови недостатня кількість методичних рекомендацій, в яких описано проблему корекції мовленнєвих недоліків у дітей молодшого шкільного віку. Тому ми вкотре переконалися, що тема, яку ми обрали, є актуальною на сьогоднішній день.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема вивчення порушень мовленнєвого розвитку дітей знайшла широке відображення у корекційно-педагогічному досвіді багатьох дослідників-мовознавців. У наукових розробках С. Коноплястої, Є. Соботович, В. Тарасун, М. Шеремет та ін. досліджено проблему діагностики мовленнєвого розвитку, виявлення загальних і специфічних особливостей цього процесу. Вивчалися особливості розвитку мовлення дітей із фонетико-фонематичним та загальним недорозвиненням мовлення (Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Трофименко, та ін.), питання формування та удосконалення лексико-граматичної сторони мовлення (Л. Журавльова, М. Шеремет та ін.).

Багатогранність проблеми діагностики та корекції мовленнєвих порушень у дітей молодшого шкільного віку розкривається у фундаментальних класичних і сучасних наукових дослідженнях У. Пендфілда, Г. Чіркиної, О. Мастюкової, I. Richard, M. Simms, P. Левіної, Н. Нікашиної, Р. Лалаєвої та ін.

Мета дослідження. Метою статті є історичний дискурс теоретичного аналізу проблеми корекційно-педагогічної роботи вчителя над мовленнєвими недоліками учнів початкових класів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Мовленнєві недоліки були зафіксовані ще в глибоку давнину. Як зауважує Ліндіна Є. Ю., за часів існування стародавніх цивілізацій (китайської, індійської, єгипетської, грецької) люди звертали увагу на різні порушення, пов'язані з мовленням. Без сумніву, скільки існує слово, стільки і зустрічаються мовленнєві недоліки, як у дітей, так і в дорослих (Lyndina, 2021, p.p. 442–450).

У працях відомих філософів стародавнього світу: Гіппократа, Геродота, Клавдія Галена та Гіппократа доволі часто згадуються описи мовленнєвих розладів.

Геродот в одній зі своїх праць описав мовлення Кіренського царя Батта, яке відзначалося високою швидкістю, постійними спотиканнями на початку нового слова, невиразністю та незавершенням розпочатих слів. Сьогодні це порушення має назву «баттаризм». Багато хто вважає, що воно і є похідним саме від імені царя Батта. Проте є й інше твердження: нібито вже існувало порушення мовлення з назвою «баттаризм», а Кіренський цар мав його і тому отримав прізвисько «Батт».

Гіппократ більше двох тисяч років тому уже згадував про мовленнєві недоліки, які відомі нам зараз:

- невиразна вимова;
- втрата мови;
- втрата голосу;
- недорікуватість;
- заїкання.

Він першим спробував класифікувати мовленнєві недоліки на:

- розлади голосу;
- слуху;
- мовлення.

Гіппократ дійшов висновку, що функції мовлення (голос, струмінь повітря, артикуляція та звукоутворення) регулюються мозком.

Демосфен в наукових роботах дослідив мовленнєві проблеми великого оратора Плутарха. Він описав мовні судоми, які також можна було помітити і в жестах, які є типовими характеристиками заїкання. Демосфен висвітлив систему роботи щодо подолання проявів заїкання, охарактеризував різні типів мовленнєвих вправ, у яких він робив акцент на розвиток дихання (Lyndina, 2021, р.р. 34–40).

Вагомий внесок у вивченні мовленнєвих недоліків був зроблений у Київській Русі. Відповідно до джерел, які дійшли з літописів, прислів'їв, приказок чи повір'їв, слов'яни помічали і записували мовленнєві недоліки, які були зафіксовані серед різних верств населення. Козинець О. В. наводить приклади таких недоліків мовлення, як от:

– косноглаголівий, косноязичен (недорікуватий) – людина, яка повільно розмовляє, наче через силу;

– неморочевий, немоватий – людина з нечітким мовленням, вимова схожа на дитячий лепет;

– заякливий, медленноязичен – той, хто заїкається;

– фафлей – шепелявий;

– гугнівий – мовлення невиразне, ніби мовець говорить сам собі під ніс;

– боблівий, травлівий, флекавий – той, у кого є порушення темпу й ритму мовлення («Он же травлив, он же флекав, гугнив же паки другый, к сим же ин заяклив, боблив же есть другый и фоллет и момлет паки ин»);

– мудьногласний, мудьноязичний – те ж саме, що й недорікуватий (Kozynets, 2020, р.р. 81–86).

На початку розквіту слов'янської цивілізації не існувало ще чіткого розмежування мовленнєвих недоліків, проте уже вирізнялися недоліки:

- звуковимови;
- мови і слуху;
- темпу;
- фразової мови.

Людей із мовленнєвими недоліками на Русі вважали хворими й убогими. Їхнє навчання відбувалося в спецшколах поряд із іншими членами суспільства, які мали вади психічного чи фізичного розвитку. А відкриття спецшкіл в Київській Русі було наслідком впливу західної культури, міжкнязівських знайомств, а також прагнення перенести прогресивний досвід за допомогою запрошених вчителів на територію нової християнської держави.

У першій половині XVII ст. історичні зміни спричинили ідеологічні зрушення. Мислителі-гуманісти надавали великого значення проблемі формування правильної вимови, її важливості у вихованні гармонійно розвиненої особистості.

Я. Коменським також було вказано умови формування правильної вимови – це добре розвинене слухове сприйняття. Він рекомендував покласти в руки бубон, струнний інструмент, щоб дитина могла привчити своє вухо сприймати різні шуми або навіть імітувати їх.

Корнев С. І. наголошував, що Коменський вважав необхідністю формування правильної вимови. «Діти повинні правильно розмовляти рідною мовою, тобто чітко вимовляти букви, склади та слова» (Korniev, 2006, р.р. 10–22).

Україна запозичила готову європейську модель спеціальної установи, для навчання осіб із тими чи іншими недоліками, не пройшовши індивідуальний для країни шлях розвитку. Проте такі зміни не відразу були зрозумілі й прийняті суспільством, потрібно багато часу, щоб найбільш прогресивна частина дворянства і купців перейшла від традиційного співчуття до хворих і бідняків до благодійності. А спроби організувати індивідуальне навчання ускладнювалися зародковим станом освіти і науки в країні, адже в XVIII–XIX ст. ще не була усвідомлена роль освіти в житті людини.

З кінця XIX до початку XX ст. змінюється ставлення до осіб з мовленнєвими недоліками. В Європі було прийнято законодавчі документи про обов'язкову початкову освіту для всього населення. Крім благодійної допомоги (придулки) людям із мовленнєвими недоліками надавалася педагогічна допомога в школах та закладах дошкільної освіти.

В період XIX ст. починає виокремлюватись уже наука, яка формує уявлення про мовленнєві недоліки людини – логопедія. Після цього починають збирати дані і вивчати причини, симптоми і механізми проявів мовленнєвих недоліків.

До подій 1917 року в Україні не існувало державної логопедичної допомоги для дітей із мовленнєвими недоліками. Проте після революції, воєнних дій, вчитель, який допомагає виправляти мовленнєві недоліки, був визнаний необхідним – стали створювати спеціальні кабінети для лікування заїкання у дорослих. На жаль, інші типи мовленнєвих недоліків не розглядалися, і дітям не пропонувалася логопедична допомога.

Артемова Л. А. в посібнику «Історія педагогіки України» наголошує, що на початку 30-х років XX століття логопедія набула нових форм в Україні, особливо в Харкові: там не тільки лікували заїкання, але й надавали консультативну допомогу в подоланні інших мовленнєвих недоліків, проводили корекційно-педагогічну роботу зі школярами-логопатами та дітьми дошкільного віку. В цьому місті вперше в Україні був відкритий спеціальний дитячий садок для дітей із мовленнєвими недоліками (Artemova, 2006).

У 1931 році виходить перше видання «Логопедія», автор якого М. Хватцев, яке було пере-

роблене в 1959 р. на сучасний рівень, містить багато методичних рекомендацій. Різні форми логопедичної роботи внесли свій вклад у розробку нових методів діагностики та подальшої роботи з мовленнєвими недоліками.

У 50-х роках XX століття велика увага приділялася нейрофізіологічним механізмам мовного акту. В. Бехтерев аналізував ушкодження і недорозвинення мовленнєвого апарату і на цій основі обґрунтував виникнення різних порушень мовлення. У своїх працях він довів, що прості рухи руками допомагають зменшити втому після заняття чи уроків, покращують вимову багатьох звуків, розвивають мовлення дитини.

Спочатку вивчення мовленнєвих недоліків у дітей проводилося переважно з клінічних позицій. До появи нових лінгвістичних досліджень про мовлення дітей у логопедії керувалися даними, отриманими від лікарів (М. Хватцев (1959), М. Зеєман (1962), проте представники психології та педагогіки Р. Левіна, С. Шаховська, Л. Спірова, А. Ястребова (1968), Є. Соботович (1985), В. Ковшиков (1985) та ін. створюють власну термінологію, систематику та теоретичні моделі механізмів порушення мовлення.

У роботах Л. Виготського, Т. Власової, Р. Левіної розкриваються питання психологічної природи мовленнєвих недоліків, і їх взаємозв'язку з пізнавальними та емоційно-вольовими особливостями особистості.

В. Шевченко, досліджуючи розвиток спеціальної освіти в країнах Європи та України, наголошує, що в той час під чітким керівництвом Т. Власової стали проводитися навчальні, психологічні, фізіологічні і клінічні дослідження дітей із порушеннями розвитку в тому числі і мовленнєвими недоліками. Увага колективу була приділена таким маловідомим, але дуже важливим темам, як диференційоване виховання і навчання дітей із мовленнєвими недоліками, комплексний підхід до діагностики і навчання дітей (Shevchenko, 2017, р.р. 299–304).

У 1959 р. О. Правдіна виокремила клінічну класифікацію порушень мовлення, яка була уточнена у 1969 р. С. Ляпідевським і Б. Гриншпунном.

В. Чумакова, К. Зелінська-Любченко в посібнику «Історичні відомості розвитку логопедії

в Україні» зазначають, що Л. Волкова свої перші наукові статті опублікувала в 1960-х роках: «Виправлення неточностей в учнів молодших класів» (у співавторстві з А. Винокур), «Методичні матеріали для усунення заїкання у дітей середнього шкільного віку», «Дидактика та ігрові матеріали в логопедії» – це були перші науково-методичні праці з логопедії, які були опубліковані в Україні та поглибили теоретичні основи педагогіки (Chumakova, Zelinska-Liubchenko, 2019, p.p. 133–137).

У літературі, що описує мовленнєві недоліки радянських часів, первинне тотальне недорозвинення мовлення позначається поняттями «моторна алалія», «сенсорна алалія», «експресивна алалія» (В. Ковшиков, 1985); «загальне недорозвинення мовлення», «затримка мовленнєвого розвитку» (Р. Левіна, 1968). На сучасному етапі розвитку науки про мовленнєві недоліки виокремили дві категоріальні системи визначення мовленнєвих розладів у дітей і два протилежні напрями вивчення проблеми: психолого-педагогічний і клінічний (який у логопедії ще називається клініко-педагогічним). С. Конопляста, Т. Сак зауважують, що у той час була створена термінологія, систематика, теоретичні моделі механізмів мовленнєвих порушень (Konopliasta, Sak, 2010). Останні три десятиліття психолого-педагогічний напрям досліджень є пріоритетним і доволі ефективним у своїх розробках. На думку О. Корнева, клінічний напрям досліджень останні два десятиліття перебуває на етапі повного занепаду (Korniev, 2006).

На цьому етапі починають досить широко застосовуватися педагогічні методи подолання мовленнєвих недоліків, що готує основу для формування вчення про порушення мовлення як педагогічну галузь знань. Таким чином, даний етап являє собою якісно новий рівень в історії науки про мовленнєві недоліки. Значно збільшилася кількість робіт, присвячених різним питанням порушення мовлення і голосу, що свідчить про підвищений інтерес до цієї проблеми.

Період 80–90-х років ХХ століття досить продуктивний по відношенню до психологічного дослідження дітей із різними формами мовленнєвих недоліків, що переважно спостерігається в дослідженні пізнавальної сфери дітей із мовленнєвими недоліками: Л. Цвет-

кова, Т. Пірцхалаїшвілі, О. Мастюкова, Н. Чевелева, Ю. Гаркуша, О. Усанова, А. Воронова – різні типи сприйняття; І. Власенко, О. Усанова, Т. Синякова, В. Ковшиков – мислення; Л. Белякова, Ю. Гаркуша, Е. Мастюкова – пам'ять; В. Глухов – уява; Л. Соловйова, О. Павлова – комунікаційна діяльність та ін.

Серед нечисленних робіт, що присвячені дослідженню емоційно-вольової сфери і розвитку особистості з мовленнєвими недоліками є праці М. Шкловського, В. Селіверстова, Л. Зайцева, Г. Волкова, О. Орлової та ін.

У незалежній Україні створені належні умови для підготовки та розвитку висококваліфікованих академічних кадрів у галузі педагогіки та логопедії.

Розвиток теорії та практики навчання дітей із мовленнєвими недоліками є досить складним і суперечливим у цей час. Багато проблем залишаються невирішеними, так як вивчення мовленнєвих недоліків відбувається на стику різних наук (медицини, психології, педагогіки, соціології тощо). Таке об'єднання може запропонувати дітям та їх сім'ям комплексну системну реабілітацію та освітню допомогу, забезпечити у суспільстві толерантне та гуманістично-ефективне ставлення до людей із мовленнєвими недоліками, визначити, які методологічні та теоретичні основи є найбільш перспективними для розвитку продуктивних технологій навчання, виховання та розвитку дитини з мовленнєвими недоліками.

Отже, проблема вивчення порушень мовленнєвого розвитку дітей знайшла широке відображення у корекційно-педагогічному досвіді багатьох вчених. У наукових розробках Л. Волкової, С. Коноплястої, Є. Соботович, В. Тарасун, М. Шеремет та ін. порушено проблеми діагностики мовленнєвого розвитку, виявлення загальних і специфічних особливостей цього процесу. Л. Журавльова у науковій праці «Сучасні підходи до вивчення порушень мовленнєвого розвитку молодших школярів» наголошує, що багатогранність проблеми діагностики та корекції мовленнєвих порушень у дітей молодшого шкільного віку розкривається у фундаментальних класичних і сучасних наукових дослідженнях Р. Лалаєвої, Р. Левіної, О. Мастюкової, Є. Соботович, В. Тарасун, М. Хватцева та ін. (Zhuravlova, 2016, p.p. 89–100).

Л. Журавльова зауважує, що відповідно до Державного стандарту початкової освіти мета навчання в початковій школі полягає не лише в опануванні грамоти (вміння читати і писати), а й у мовленнєвому розвитку школярів. Учень початкової школи повинен уміти висловлюватися в усіх доступних формах, типах і стилях мовлення (Zhuravlova, 2017, p.p. 90–96).

Розвиток мовлення має бути основним принципом навчання учнів початкових класів. Згідно Державного стандарту початкової освіти, за чотири роки навчання школярі повинні оволодіти писемним і усним мовленням на впевненому рівні, щоб вільно спілкуватися як з дорослими так і з однолітками на будь-яку тему, яка є доступною для їхнього віку (Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity).

За даними спеціальних досліджень, в нормі дитина, яка навчається в школі, правильно вимовляє всі звуки рідної мови. Л. Трофименко зауважує, що на відміну від дітей дошкільного віку, учні висловлюються складними, поширеними реченнями, складають розгорнуті розповіді. Учні можуть уже детально та послідовно розповісти про те, що побачили чи почули, переказати оповідання чи казку, придумати кінець до оповідання, розповісти про події власного життя. Діти в процесі навчання в школі повинні навчитися розрізняти фантастичні і реальні події (Trofimenko, 2013, p.p. 9–13).

Мовленнєвий розвиток учнів – це основне завдання сучасної початкової школи. Дана проблема є досить актуальною й визначається соціальною значущістю, що зумовлює важливість формування комунікативної компетенції школярів, яка передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності та культурою мовлення й створює фундамент для освіти на все життя.

На думку Л. Боть, у школі цілеспрямовано перебудовується мовленнєвий розвиток – спочатку відбувається розрізнення і сприйняття звуків до усвідомленого цілеспрямованого використання всіх мовних засобів (Bot, 2010, p.p. 202–205).

Необхідні певні умови для того, щоб відбувся вчасний мовленнєвий розвиток, а саме:

- бути психічно і соматично здоровим;
- мати збережений слух і зір;
- мати нормотипові розумові здібності;
- мати достатню кількість мовного спілкування;

- мати задовільні показники розвитку пізнавальних процесів;

- мати повноцінне мовленнєве оточення.

Мовленнєвий розвиток дітей – це багатоаспектний компонент, який представлений наявністю:

- достатнього лексичного запасу;
- оволодіння чистою і чіткою звуковимовою;

- ґрунтовних знань і уявлень про навколишнє середовище;

- знань основ мовленнєвого етикету, образних виразів, приказок, загадок, прислів'їв;

- оволодіння граматичною правильністю мовлення;

- оволодіння фонетичним сприйманням і звуковим аналізом слів;

- вміння послідовно, логічно, за змістом доносити свої думки та переживання, переказувати опрацьований текст, самостійно створювати розповідь;

- уміння точно відповідати на запитання, дотримуючись правил української мови.

Критеріями і показниками мовленнєвого розвитку учнів є: фонетична; лексична; граматична; діалогічна; комунікативна компетенції.

Стан звуковимови. У дітей шести-семи річного віку правильна вимова сформована у значної кількості учнів. Фонетичні недоліки мовлення спостерігаються у 31% дітей (викривлення, частіше заміни звуків). Особливо не повинно бути заміни одних звуків іншими, наприклад: «миска» замість «мишка».

Важливим аспектом у розвитку мовлення дітей шкільного віку є фонетична складова та розвиток у них дій та операцій, згідно з фонологічним компонентом мовної компетенції, а саме:

- аналіз мовного потоку за інтонацією, ритмом;

- фонетичний аналіз звукового складу слова;

- розрізнення і запам'ятовування слів за їхнім фонемним складом;

- розрізнення слів у мовному потоці оточуючих;

- установлення смислового зв'язку між звуковим оформленням слова та відповідними предметами і явищами, які воно позначає.

На думку вчених Н. Савінової, І. Корнієнко, М. Берегової, писемне мовлення є віддзеркаленням усного мовлення, адже дитина пише

так, як розмовляє. Відбувається відбивання неправильної вимови на аркуші зошита, адже під час письма під диктовку дитина чує правильно оформлене мовлення вчителя, але повторює зазначений зразок, перекрутивши дзвінки-глухі звуки і т. д. Дітям із мовленнєвими недоліками необхідно надавати ранню своєчасну корекційну допомогу. Чим раніше буде розпочата корекція, тим кращим буде її результат (Savinova, Korniienko, Berehova, 2020).

Стан фонематичних процесів. Учень молодшого шкільного віку з нормотиповим розвитком повинен з легкістю розрізняти всі звуки на слух:

- тверді-м'які,
- дзвінки-глухі,
- свистячі-шиплячі та ін.

Оволодіння грамотою, а саме процесами читання і письма, можливе лише тоді, коли учень чітко розрізняє на слух всі звуки мовлення. Також учень початкової ланки освіти повинен оволодіти елементарними вміннями звукового аналізу, проте це звичне діло вже і для дітей дошкільного віку, адже прості форми такого аналізу стають «доступними» дітям вже в дошкільному віці. Це і є один із основних показників, який показує про готовність дошкільника до переходу до наступної освітньої ланки.

З. Цвинда, досліджуючи «Роль фонематичних процесів в умовах формування навичок правильної звуковимови у молодших школярів», наголошує, що діти повинні вміти:

- чути і виділяти всі звуки у слові;
- навчитися чути і виділяти перший і останній звук у слові, підраховувати загальну кількість звуків;
- ділити слова на склади;
- ділити речення на слова.

На письмі внаслідок недорозвинення мовленнєвих процесів (аналізу, синтезу) найчастіше зустрічаються такі помилки:

- пропуски звуків;
- перестановки близьких за звучанням звуків;
- додавання зайвих букв та складів (Tsvynda, 2015).

Стан складової структури слова. Оволодіння учнями складової структури слова представлено не лише кількісним складом слова, але і чіткою послідовністю звуків, його темпоритмічним оформленням та наголосом. Дитина

шкільного віку, на відміну від дошкільного, повинна вміти чітко і безпомилково вимовляти довгі, складні слова, наприклад: «паралелепіпед», «гелікоптер» і т. д.

Недоліки, які пов'язані з порушенням складової структури слова, можуть проявлятися в перекручуванні порядку складів, зменшенні їх кількості, заміщенні одних складів іншими.

Лексична сторона мовлення. До того часу, коли дитина іде до школи, в неї словниковий запас збільшується настільки, що вона з легкістю може порозумітися з однолітками або дорослими на будь-яку повсякденну життєву тему, яка входить у сферу інтересів дитини. Якщо трирічна дитина з нормотиповим розвитком вживає до 500 слів і більше, то дитина шкільного віку має в запасі від 3500 до 7500 слів. Вона вживає всі частини мови: іменники, прикметники, займенники, дієслова, прийменники тощо.

Дитина в цьому віці засвоює смислове різноманіття слова за рахунок оволодіння різними типами лексичних значень і їхньою диференціацією. У цей період відбувається накопичення різних смислових відтінків одного і того ж слова із мовлення оточуючих, сторінок казок, прослуханих оповідань.

Діти починають розуміти, що слова можуть об'єднуватися у різні смислові (тематичні) групи. Діти молодшого шкільного віку засвоюють логічно-понятійну співвіднесеність слів, у формуванні якої велика роль приділяється розвитку лексичної системності. У дітей даної вікової групи на високому рівні розвинені асоціативні реакції, які носять понятійний, логічний характер встановлюваних зв'язків між словами. Дітям легко дається утворювати слова за аналогією.

У словнику учня з'являються узагальнюючі слова (одяг, взуття, посуд, тварини, птахи, овочі, фрукти і т. д.).

На думку Л. Трофименко, недорозвинення лексичної сторони мовлення впливає на розуміння прочитаного, навіть коли учень прочитає технічно правильно, не завжди розуміє значення прочитаних слів у тексті (Trofymenko, 2013, p. 9–13).

Формування граматичної будови мови. Показником нормотипового розвитку граматичної ланки мови є засвоєння і володіння дитиною основних граматичних форм:

- відмінкових закінчень іменників, дієслів, прикметників;
- числових форм всіх головних частин мови;
- особових форм дієслів;
- родових форм слів;
- видових категорій дієслів тощо.

У молодшому шкільному віці в процесі отримання нових систематичних знань здійснюється якісний розвиток володіння граматичною стороною мовлення, а саме засвоєння:

- чергувань у словозміні;
- граматичних категорій;
- системи морфологічних засобів;
- структури речення.

У дітей повинні бути сформовані навички словозміни та словотворення, також необхідно навчати:

- правильно вживати слова у множині (стіл-столи);
- узгоджувати слова в реченні: іменники з числівниками (шість олівців, сім козенят і т. д.);
- вживати різні прийменники (над землею, під столом, у білочки, за деревом);
- узгоджувати іменники з прикметниками в відмінку, роді, числі, (зелена трава);
- утворювати слова за допомогою зменшувально-пестливих суфіксів (кішка – кішечка);
- утворювати прикметники від іменників (відносні і присвійні) (полуниця – полуничне, вов – вовча).
- утворювати прості і складні речення.

Володіння зв'язним мовленням. Вміння розгорнуто і зв'язно висловлювати свою думку є однією із умов успішного навчання в молодшому шкільному віці. І саме на даній ланці освіти вчитель намагається прищепити дані знання. Він вимагає, щоб учень відповідав не одним словом, а давав повну ґрунтовну відповідь, працює над складанням розповідей, написанням творів і переказом уже прочитаних літературних джерел. Робота над даною ланкою мовлення, як і над іншими, розпочинається ще у дошкільному віці. Учень молодшого шкільного віку повинен чітко та послідовно висловлювати свої думки.

О. Хома, аналізуючи «Сучасні підходи до розвитку зв'язного мовлення молодших школярів на уроках української мови в початковій школі», наголошує, що з початком навчання в школі учень опановує процесами письма і читання, що відкривають додаткові можливості для подальшого розвитку лексичного, граматичного і стилістичного аспектів мовлення дитини. У молодшому шкільному віці інтенсивно розвивається внутрішнє мовлення, яке є важливим механізмом розумової діяльності. Спостерігається воно під час розв'язування різноманітних завдань, запам'ятовування інформації тощо (Khoma, 2015, p. 63–65).

Висновки і перспективи подальших досліджень. У статті було зроблено історичний дискурс теоретичного аналізу проблеми корекційно-педагогічної роботи вчителя над мовленнєвими недоліками учнів початкових класів.

Було визначено сутність поняття «мовленнєві недоліки», досліджено історію вивчення мовленнєвих недоліків, класифікацію мовленнєвих порушень та особливості мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку.

На сучасному етапі розвитку суспільства у вітчизняній логопедії в активному користуванні знаходяться дві класифікації порушень мовлення, одна – психолого-педагогічна, або педагогічна, друга – клініко-педагогічна. У педагогіці прийнято користуватися психолого-педагогічною класифікацією, заснованою на аналізі стану структурних компонентів мовної системи – звуковимови (фонетики), лексики і граматики.

В учнів початкових класів з нормотиповим розвитком мовлення має бути сформоване на лексичному, граматичному, і фонематичному рівнях. Проте, якщо проаналізувати мовленнєву ситуацію у загальноосвітніх закладах, то можна простежити наявність мовленнєвих недоліків у значної кількості учнів. І ця тенденція з кожним роком збільшується. Тому невід'ємним елементом освітнього процесу на даному етапі розвитку суспільства є корекційно-педагогічна робота, спрямована на пропедевтику мовленнєвих недоліків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артемова Л. А. Історія педагогіки України. Київ: Либідь, 2006. 424 с.
2. Бишова Т., Кондратюк О. Подолання логопедичних проблем молодших школярів. Київ: Шк. світ: Л. Галіцина, 2006. 125 с.

3. Боть Л. Прагматичні особливості усного мовлення дітей молодшого шкільного віку. *Мовознавчий вісник*. 2010. № 11. С. 202–205.
4. Державний стандарт початкової освіти: Постанова кабінету міністрів України від 21 лют. 2018 р. № 87. URL: [http:// http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Державний%20стандарт%20початкової%20освіти.pdf](http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Державний%20стандарт%20початкової%20освіти.pdf) (дата звернення: 14.06.21).
5. Журавльова Л. С. Особливості мовленнєвого розвитку молодших школярів: Психолого-педагогічний аспект. *Актуальні проблеми педагогіки початкової школи в контексті освітньої реформи* (м. Коломия, 30 листопада 2017). Івано-Франківськ: НАШР, 2017. С. 90–96.
6. Журавльова Л. С. Сучасні підходи до вивчення порушень мовленнєвого розвитку молодших школярів. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2016. № 8. С. 89–100.
7. Козинець О. В. Проблема заїкання: фізіологія, психологія, причини виникнення (Ближній Схід, Київська Русь). *Загальна психологія. Історія психології*. 2020. № 16. С. 81–86.
8. Конопляста С. Ю., Сак Т. Б. Логопсихологія: навч. посіб. / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Знання, 2010. 293 с.
9. Корнев С. І. Перші нагадування про мовленнєві розлади у літературних пам'ятках Стародавнього Сходу та Азії. *Хрестоматія з логопедії*. Київ: КНТ, 2006. С. 10–22.
10. Кутіщенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 128 с.
11. Линдіна Є. Ю. Історичні відомості про логопедію: стародавній світ. *Педагогічні науки*. 2021. № 1. С. 34–40.
12. Савінова Н. В., Корнієнко І. В., Берегова М. І. Викладання курсу «Логопедія» студентам спеціальності «Спеціальна освіта». *Навчально-методичний посібник*. Миколаїв, 2020. 229 с.
13. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс. 2013. 108 с.
14. Трофименко Л. І. Механізми засвоєння лексико-граматичних одиниць мови учнями молодшого шкільного віку із нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання*. 2013. № 1. С. 9–13.
15. Хома О. М. Сучасні підходи до розвитку зв'язного мовлення молодших школярів на уроках української мови в початковій школі. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. № 49. С. 63–65.
16. Цвинда З. І. Роль фонематичних процесів в умовах формування навичок правильної звуковимови у молодших школярів (Збірка скоромовок і чистомовок «Язичок у роті твій, ти ним добре володїй» для використання у навчальному процесі). *Кривий Ріг*, 2015. 76 с.
17. Чумакова В. Л. Зелінська-Любченко К. О. Історичні відомості розвитку логопедії в Україні. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*: матеріали VIII Всеукраїнської заочно науково-практичної конференції (15 лютого 2019 року, м. Суми). Суми : ФОП Цьома С. П., 2019. С. 133–137.
18. Шевченко В. М. Розвиток спеціальної освіти в країнах Європи та України. *Психолого-педагогічні науки*. 2017. № 3. С. 299–304.

REFERENCES:

1. Artemova, L. A. (2006). *Istoriia pedahohiky Ukrainy. [History of pedagogy of Ukraine]*. Kyiv: Lybid, 424 p. [in Ukrainian]
2. Byshova, T., Kondratiuk, O. (2006). *Podolannia lohopedychnykh problem molodshykh shkoliariv. [Overcoming speech therapy problems of younger schoolchildren]*. Kyiv: Shk. svit: L. Halitsyna, 125 p. [in Ukrainian]
3. Bot, L. (2010). *Prahmatychni osoblyvosti usnoho movlennia ditei molodshoho shkilnoho viku. [Pragmatic features of oral speech of children of primary school age]*. *Movoznavchyi visnyk – Linguistic Bulletin*. № 11. P. 202–205. [in Ukrainian]
4. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity: Postanova kabinetu ministriv Ukrainy vid 21 liut. 2018 r. № 87. [State standard of primary education: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 21. 2018 No. 87.]. URL: [http:// http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Державний%20стандарт%20початкової%20освіти.pdf](http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Державний%20стандарт%20початкової%20освіти.pdf) (data zvernennia: 14.06.21). [in Ukrainian]
5. Zhuravlova, L. S. (2017). *Osoblyvosti movlennievoho rozvytku molodshykh shkoliariv: Psykholoho-pedahohichnyi aspekt. [Peculiarities of speech development of younger schoolchildren: Psychological and pedagogical aspect]*. *Aktualni problemy pedahohiky pochatkovoї shkoly v konteksti osvitnoi reformy (m. Kolomyia, 30 lystopada 2017). – Actual problems of primary school pedagogy in the context of educational reform (Kolomia, November 30, 2017)*. Ivano-Frankivsk: NASHR, P. 90–96. [in Ukrainian]
6. Zhuravlova, L. S. (2016). *Suchasni pidkhody do vyvchennia porushen movlennievoho rozvytku molodshykh shkoliariv. [Modern approaches to the study of impaired speech development of younger schoolchildren]*. *Aktualni*

pytannia korektsiinoi osvity. Pedahohichni nauky – Current issues of correctional education. Pedagogical sciences. № 8. P. 89–100. [in Ukrainian]

7. Kozynets, O. V. (2020). Problema zaikannia: fiziologhiia, psykhologhiia, prychny vynyknennia (Blyzhnii Shkid, Kyivska Rus). [The problem of stuttering: physiology, psychology, causes of occurrence (Blizhnii Shkid, Kyivska Rus)]. *Zahalna psykhologhiia. Istoriia psykhologii – General Psychology. History of psychology.* №16. P. 81–86. [in Ukrainian]

8. Konopliasta, S. Yu., Sak, T. B. (2010). *Lohopsykhologhiia: navch. posib. / za red. M. K. Sheremet. [Logopsychology: teaching. manual / edited by M. K. Sheremet].* Kyiv: Znannia, 293 p. [in Ukrainian]

9. Korniev, S. I. (2006). *Pershi nahaduvannia pro movlenniivi rozlady u literaturnykh pamiatkakh Starodavnoho Skhodu ta Azii. [The first reminders of speech disorders in the literary monuments of the Ancient East and Asia]. Khrestomatiia z lohopedii – Textbook of speech therapy.* Kyiv: KNT, P. 10–22. [in Ukrainian]

10. Kutishenko, V. P. (2010). *Vikova ta pedahohichna psykhologhiia (kurs lektsii). 2-he vyd: navch. posib. [Age and pedagogical psychology (course of lectures). 2nd type: education. manual].* Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 128 p. [in Ukrainian]

11. Lyndina, Ye. Yu. (2021). Istorychni vidomosti pro lohopediiu: starodavnyi svit. [Historical information about speech therapy: the ancient world]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical sciences.* № 1. P. 34–40. [in Ukrainian]

12. Savinova, N. V., Korniienko, I. V., Berehova, M. I. (2020). *Vykladannia kursu «Lohopediia» studentam spetsialnosti «Spetsialna osvita». [Teaching the course "Speech therapy" to students majoring in "Special education"]. Navchalno-metodychnyi posibnyk – Educational and methodological manual.* Mykolaiv, 2020. 229 p. [in Ukrainian]

13. Trofymenko, L. I. (2013). *Korektsiine navchannia z rozvytku movlennia ditei starshoho doshkilnoho viku iz ZNM: [Corrective training for the development of speech of older preschool children with SEN]: Prohramno-metodychnyi kompleks – Program and methodical complex.* 108 p. [in Ukrainian]

14. Trofymenko, L. I. (2013). Mekhanizmy zasvoiennia leksyko-hramatychnykh odynyts movy uchniamy molodshoho shkilnoho viku iz nerizko vyrazhenym zahalnym nedorozvytkom movlennia. [Mechanisms of assimilation of lexical and grammatical units of speech by students of primary school age with mildly expressed general underdevelopment of speech]. *Defektologhiia. Osoblyva dytna: navchannia i vykhovannia – Defectology. A special child: education and upbringing.* № 1. P. 9–13. [in Ukrainian]

15. Khoma, O. M. (2015). Suchasni pidkhody do rozvytku zviaznoho movlennia molodshykh shkoliariv na urokakh ukrainskoi movy v pochatkovii shkoli. [Modern approaches to the development of coherent speech of younger schoolchildren in Ukrainian language lessons in primary school]. *A new dimension of science and education. Pedagogy and psychology – Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology.* № 49. P. 63–65. [in Ukrainian]

16. Tsvynda, Z. I. (2015). *Rol fonematychnykh protsesiv v umovakh formuvannia navychok pravylnoi zvukovymovy u molodshykh shkoliariv. [The role of phonemic processes in the formation of the skills of correct sound pronunciation in younger schoolchildren]. (Zbirka skoromovok i chystomovok «Yazychok u roti tvii, ty nym dobre volodii» dlia vykorystannia u navchalnomu protsesi) – (Collection of idioms and idioms "The tongue is in your mouth, you have a good command of it" for use in the educational process).* Kryvyi Rih, 76 p. [in Ukrainian]

17. Chumakova, V. L., Zelinska-Liubchenko, K. O. (2019). Istorychni vidomosti rozvytku lohopedii v Ukraini. [Historical information on the development of speech therapy in Ukraine]. *Suchasni problemy lohopedii ta rehabilitatsii: materialy VIII Vseukrainskoi zaochno naukovo-praktychnoi konferentsii (15 liutoho 2019 roku, m. Sumy) – Modern problems of speech therapy and rehabilitation: materials of the 7th All-Ukrainian Correspondence Scientific and Practical Conference (February 15, 2019, Sumy).* Sumy: FOP Tsoma S. P., P. 133–137. [in Ukrainian]

18. Shevchenko, V. M. (2017). Rozvytok spetsialnoi osvity v krainakh Yevropy ta Ukrainy. [Development of special education in the countries of Europe and Ukraine]. *Psykhologo-pedahohichni nauky – Psychological and pedagogical sciences.* № 3. P. 299–304. [in Ukrainian]